

Csicsmann László

Nem állami szereplők a Közel-Keleten

Az észak-szíriai kurd autonómia (a Rodzsava) példája

Jelen tanulmány célja a közel-keleti államrendszer válságának bemutatása, különös tekintettel a nem állami szereplők szerepére a régióban. Az elmúlt időszakban a nem állami szereplők kitöltötték a gyenge államokban jelentkező vákuumot. A folyamat mindenekelőtt Irakban, Líbiában, Szíriában és Jemenben figyelhető meg. A tanulmány rámutat a nem állami szereplők jelentőségére, illetve arra a dinamikus kapcsolati trendszere, amelyet állami és nemzetközi aktorokkal sikerült kialakítaniuk.

A szerző a szíriai kurd Demokratikus Egységpárt (PYD) példáján keresztül kísérli meg bemutatni azt a komplex viszonyrendszert, amelynek keretében a nem állami szereplők működnek. A PYD az iraki kurd autonómia mintájára egy de facto autonóm területet alakított ki, amely lényegében 2012 óta működik. A Rodzsava ideológiáját tekintve az Abdullah Öcalan-féle baloldali nézetek alapján épült ki. A PYD célja, hogy egy esetleges szíriai politikai rendezés keretében a föderalizmus elvét bevezesse a szíriai alkotmányba, amely azonban szemben áll hazai (Aszad-rezsim) és külföldi (Törökország) szereplők érdekeivel. A tanulmány arra fókuszál, hogy a kurdok elfelejtett szereplőből hogyan váltak stratégiai játékosá Szíriában.

Kulcsszavak: kurd, geopolitika, föderalizmus, Közel-Kelet, nem állami szereplők

Csicsmann László: Non-state actors in the Middle East The example of the North Syrian Kurdish autonomy (Rojava)

The paper aims at analysing the roots of the crisis of the existing state system in the Middle Eastern region. In recent years, non-state actors have become new strategic players shaping the power balance on the local as well as the regional level. Non-state actors dynamically engage with both state actors and international players. It is especially true for those weak states which faced the challenge of state vacuum (Iraq, Libya, Syria and Yemen). The paper focuses on the interactive participation of the non-state actors in the Middle Eastern political orchestra.

As for the non-state actors concerned, the article focuses on the Syrian Kurds in the frameworks of a case study in order to show how complex the situation is regarding the ongoing civil war. The Kurdish Democratic Union Party (PYD) has managed to establish a de facto autonomy in Syria, mainly building on the ideology of Abdullah Öcalan in Turkey. One of the most important questions raised during any political talks on the Syrian case is the dilemma of introducing a federal system in Syria. The PYD used their participation in the war against the Islamic State as a political tool aimed at advancing their political interests in the country, concerning their claim to be recognised as the leader of the autonomous region. However, forces from within (the Assad regime) and outside (Turkey) are against the federal state structure of Syria.

The article demonstrates how the Syrian Kurds have become strategic players from a neglected community in Syria.

Keywords: Kurds, Geopolitics, Federalism, Middle East, Non-state actors

Elméleti bevezetés

Az immáron nyolc éve kezdődött közel-keleti politikai átalakulás – közkeletű nevén az arab tavasz – közvetve hozzájárult új politikai aktorok megjelenéséhez, amelyek feszegetik az 1916-ban – a nagyhatalmi érdekszférák elhatárolása végett kialakított – Sykes–Picot egyezményt, amely több mint 100 éven keresztül egy meglehetősen stabilitást hozott a térségbe.¹ A többnyire egy nem szerves nemzetfejlődés eredményeként megszilárdult államrendszer kitermelte azokat az autoritárius vezetőket, akik felülről és mesterségesen, de egy olyan etatista modernizációt hajtottak végre (többnyire a köztársaságokban), amelynek következményeként megszilárdult egyfajta nemzeti identitás. Az arab tavasz következményei mutattak rá a közel-keleti államrendszer válságára és annak erodálására.²

A közel-keleti politikai transzformáció egyszerre három szinten zajlik: a globális, a regionális és a lokális szinten. Globális szinten átalakul a tágabb Közel-Kelet külső feltételrendszere, amennyiben az Amerikai Egyesült Államok (a továbbiakban: Egyesült Államok) külpolitikájában a térség fokozatosan elvesztette stratégiai prioritását (*disengagement*). Az Egyesült Államok mellett párhuzamosan három meghatározó külső szereplő kísérli meg betölteni az űrt: az Európai Unió, Oroszország és Kína. A regionális szinten a régió egy „új hidegháborúként” elnevezett vetélkedésnek, az iráni–szaúdi szembenállásnak a színhelye, amennyiben a két állam kvázi a második világháborút követő évtizedek tömbpolitikáját megvalósító rivalizálás keretében szervezi szövetségi rendszereit.³ A lokális szinten zajló átalakulás pedig részben az előző kettő következményének is tekinthető, ugyanis az évtizedek óta stabil állami struktúrák meggyengülnek. Ehelyütt érdemes kiemelni, hogy a térség egyik sajátossága az állami struktúrák és a politikai rezsimek szoros összeolvadása.⁴ A politikai rezsim szétválaszthatatlanul összefonódik a nemzet biztonságát megtestesítő fegyveres erőkkkel és a titkosszolgálatokkal, illetve nem egy esetben a gazdasági szereplőkkel. Gyakran egy szűk kisebbség gyakorol hatalmat a többség felett, és egy olyan egyensúlyozó politikát folytat, amely valamennyi szereplőnek egyfajta nem demokratikus alapokon nyugvó törékeny kompromisszumot teremt.

Az állami struktúrák meggyengülése elsősorban az arab világ néhány multietnikus berendezkedésű államát érte utol. Különösen négy állam lépett a dezintegrálódás útjára, teret engedve gyakorta radikális csoportoknak. Irakban a 2003-as amerikai beavatkozás

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében jött létre.

² Yezid SAYIGH: The Crisis of the Arab Nation State, [online], 2015. 11. 19. Forrás: carnegie-mec.org [2019. 09. 25.]

³ F. Gregory GAUSE III.: Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War, [online], *Brookings Doha Center Analysis Paper*, 2014/11, 1–33. o. Forrás: brookings.edu [2019. 09. 25.]

⁴ Virginie COLLOMBIER (ed.): Armed Conflicts and the Erosion of the State, [online], *MENARA Working Papers*, 2018/22, 2. o. Forrás: www.menaraproject.eu [2019. 09. 25.]

(harmadik öbölháború) borította fel a Szaddám Huszein diktatúrájára építkező rendet. Az Egyesült Államok 2011-es kivonulását követően felerősödtek a politikai átmenet és az alkotmányozás folyamatának azon gyermekbetegségei, amelyek végső soron vákuumot teremtettek az Iszlám Állam nevű radikális dzsihádista szervezet 2014-es térnyerésének. Szíriában 2011 márciusában kezdődtek a tüntetések, amelyek 2012 nyarára kiterjedt polgárháborúvá fejlődtek. A regionális hatalmak – mindenekelőtt Törökország, Irán, Szaúd-Arábia és Katar – beavatkozása, valamint a felerősödő amerikai–orosz rivalizálás jelentős mértékben meggyengítette az addig működőképes szíriai államot. Líbiában a felkelők oldalán történő 2011. tavaszi NATO-beavatkozás, majd Kadhafi augusztusi halála a rezsim végét jelentette. A zömében egy személy köré csoportosuló és az institucionalizálódás minimális fokát is nélkülöző Líbia a dezintegráció útjára lépett, amelyet a két, egymással rivalizáló kormányzat és az állami erőszakmonopóliumot el nem ismerő törzsi milíciák fémjeleznek. Végül Jemenben pedig az 1990-ben létrejött észak–déli egyesítés alapjait kérdőjelezzik meg a déli szecesszionisták, amely mellett a hűti felkelés jelent komoly kihívást Hádi jemeni elnök számára. Az utóbbit a szomszédos Szaúd-Arábia a 2015 óta zajló katonai beavatkozással próbálja meg levern.

Miután az egyes államok meggyengülése következtében azok nem képesek az állami erőszakmonopóliumot, illetve a belső szuverenitást maradéktalanul gyakorolni, így olyan szervezetek, csoportok érdekei artikulálódnak, amelyek a nemzetállami víziótól eltérő identitást képviselnek.⁵ A mai arab államok határainak megszületésekor számos regionális kihívással kellett szembenézni, amelyek a helyi identitásokhoz kötődtek. Például az arab világ távoli területén, Ománban az úgynevezett dófári felkelés leszámolása kellett az állam területi integritásának fennmaradásához. Az 1950-es években, Líbiában Kürenaika széles körű autonómiát élvezett, amely még a monarchia időszaka alatt véget ért. A 2000-es évek a regionális identitások megerősödésének időszaka, amelynek példái lehetnek az amazigh (berber) kultúra újradefiniálása a Maghreb térségben, a dárfúri felkelés Szudánban vagy a belúcsi mozgalom Iránban. A régiók és a regionalizmus felértékelődése részben oka, részben következménye az állami struktúrák meggyengülésének.

Az arab tavasszal egyidejűleg egyre jelentősebb súllyal bírnak az úgynevezett nem állami szereplők, amelyek az állami pénzügyi vagy politikai kontrolltól függetlenül fejtik ki tevékenységüket. A nem állami szereplők részt vettek a 2011-es tüntetések megszervezésében, illetve az azt követő politikai átalakulásban. A meglehetősen fragmentált ifjúsági mozgalom kezdeményezte például az egyiptomi tüntetéseket, de idesorolható a tunéziai szakszervezet is, amelynek szintén szerepe volt Ben Ali elmozdításában. A karitatív tevékenységet folytató iszlámista szervezetek pedig ugyancsak egyfajta alternatíváját kínálják annak az államnak, amely maga nem képes a demográfiai robbanás eredményeként hirtelen megnövekvő lakosságnak az egészségügyi ellátására vagy az iskolahálózat megszerzésére. A nem állami szereplők nem egy esetben radikálisak is, mint például az Iszlám Állam expanzív tevékenysége 2014 és 2019 között, amely *de facto* egy államot szervezett az állam(ok)on belül.⁶

⁵ Ariel I. AHRAH – Ellen LUST: The Decline and Fall of the Arab State, *Survival*, 58. évf., 2016/2, 17. o.

⁶ Vincent DURAC: The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings, [online], IEMed Mediterranean Yearbook 2015, IEMed, Barcelona, 2015, 37–41. o. Forrás: Iemed.org [2019. 10. 28.]

A nem állami szereplők kitöltik a meggyengült állam által hagyott vákuumot (*state vacuum*). Florence Gaub szerint ugyanis a fentiekben ismertetett közel-keleti államok nem felelnek meg a szakirodalomban bukott államként (*failed state*) leírt jelenségnek, ugyanis bizonyos funkciókat továbbra is ellátnak. Tipikus példája ennek az Aszad-rezsim, amely 2012-ben ugyan a polgárháború kihívásával néz szembe, ugyanakkor az általa ellenőrzött területeken működő államként funkcionál. A nem állami szereplők többféle viszonyrendszerben lehetnek magával az állammal: az állam felhasználhatja e szervezeteket céljai érdekében (kvázi kooptálja), bizonyos területeken együttműködhetnek (például a térségben gyakori, hogy nem állami szereplők biztonsági, titkosszolgálati feladatokat kapnak), de lehet teljesen ellenséges viszony is közöttük.⁷ Példaként hozható fel Szudánban a Basír-rezsim és a dárfúri felkelők ellen bevetett illegális (ügynevezett *dzsandzsavid*) milíciák szerepe, amelyek látszólag a rezsimtől függetlenül hajtanak végre az emberi jogokat alapvetően figyelmen kívül hagyó cselekedeteket.

A nem állami szereplők nem feltétlen utasítják el az állam szerepét, hanem inkább hozzájárulnak a regionális biztonsági rendszer fenntartásához vagy éppen felbomlásához. Ebben az értelemben kifejezetten hibridizálódik a térség, amennyiben állami és nem állami szereplők együttesen alakítják a biztonsági architektúrát. A nem állami szereplők pedig számos esetben politikai funkciót is ellátnak.⁸

A nem állami szereplők gyakran egy komplex geopolitikai kontextusban találják magukat. A nem állami szereplők ugyanis nem egy esetben transznacionális aktorok is, vagyis hatókörük jóval túlmutat az adott nemzetállami kereteken. Nem egy esetben egyes regionális vagy globális szereplők együttműködhetnek a nem állami szereplőkkel befolyásszerzés vagy az adott állam további meggyengítése céljából. Ebben érdekeik egybeeshetnek a nem állami szereplőkkel.⁹ A fentiekben említett négy állam tipikus példája az ügynevezett proxyháborúknak, amelyekben számos olyan nem állami szereplő is működik, amelyek kihasználják a konfliktushelyzetet a saját pozíciójuk előremozdítására. 2019 áprilisában a Líbia keleti részét uraló Khalifa Khaftár tábornok katonai hadműveletet indított a fővárosban, Tripoliban székhellyel rendelkező, nemzetközileg elismert kormányerőkkel szemben. A Khaftár ellenőrzése alatt álló Líbiai Nemzeti Hadsereg nevű csoport egy olyan nem állami szereplő példája, amely a külföldi hatalmakat, így mindenekelőtt az Egyesült Arab Emírátsukat, Szaúd-Arábiát, Egyiptomot és újabban Franciaországot használja fel saját céljainak előremozdítása végett. A nem állami szereplők gyakran egy olyan ügy képviselőivé válnak, amely az őket támogató nagyhatalmak vagy regionális szereplők érdeke is. Így az említett Khaftár tábornok két olyan narratívát épített ki, amely meggyőzte a külső szereplőket a politikai és a katonai támogatás fontosságáról. A Líbiai Nemzeti Hadsereg magát egy olyan alternatívának tünteti fel a konfliktusban, amely képes egyszerre megakadályozni

⁷ Vö.: Florence GAUB: State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East. In: Lorenzo KAMEL (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 51–65. o.

⁸ Yezid SAYIGH: Hybridizing Security: Armies, Militias, and Constrained Sovereignty, [online], 2018. 10. 30. Italian Institute for International Political Studies. Forrás: ispionline.it [2019. 10. 28.]

⁹ Kristina KAUSCH: Proxy Agents: State and Non-State Alliances in the Middle East. In: Lorenzo KAMEL (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 70. o.

iszlámista csoportok, így mindenekelőtt az Iszlám Állam további térnyerését, valamint képes az Európára leselkedő migrációs veszélyt megfékezni. Érdekes tény, hogy a magát szekulárisnak tartó Khaftár tábornok katonai alakulatai esetenként együttműködnek szalafista csoportokkal is.¹⁰ A líbiai kérdésben meglévő olasz–francia ellentét háttérében éppen az áll, hogy Párizs számára felértékelődött Khaftár szerepe a Kadhafi-rezsim bukását követő – korábbiakban állami vákuumnak hívott – helyzet rendezésében.

Jelen tanulmány az állami és nem állami szereplők dinamikus kapcsolatrendszerét az észak-szíriai kurd autonómián, helyi nevén a Rodzsaván keresztül kísérli meg bemutatni. A szíriai konfliktusban 2011 óta különféle nem állami szereplők jelentős súllyal rendelkeznek. Többek között az Iszlám Állam is egy ilyen nem állami szereplőnek tekinthető, amely 2014 és 2019 között területi entitásként is működött Szírián belül, de idesorolható a kurd közösséget domináló politikai erő, a Demokratikus Egységpárt (*Partiya Yekîtiya Demokrat*), a PYD is, illetve annak katonai ereje a Népvédelmi Erők (*Yekîneyên Parastina Gel*), az YPG. A szerző célkitűzése, hogy elemezze azt a dinamikus, de egyben ambivalens kapcsolatrendszert, amely az Aszad-rezsim mint állami szereplő és a Rodzsava mint nem állami szereplő között kialakult. Továbbá a tanulmány a fenti elméleti keretből kiindulva elemzi a Rodzsava geopolitikai kontextusát, bemutatva azon regionális és globális szereplőket, amelyek hatással vannak a szíriai kurd közösségre. Mindenekelőtt azonban az elemzés kitér a szíriai kurd közösség történetére és az Iszlám Állam elleni harcban betöltött szerepére.

A szíriai kurdok: elfeledett közösségből stratégiai játékos

A 2011-ben kirobbant szíriai polgárháború egyik meghatározó szereplője a kurd kisebbség, amelynek létszámával kapcsolatosan nem állnak pontos adatok rendelkezésre. Mint ismeretes, a mintegy 30–40 millió fő közé tehető önálló állam nélküli kurd kisebbség négy országból (Törökország, Irak, Irán és Szíria) szóródott szét az első világháborút követő rendezés eredményeként. A szíriai kurd kisebbség létszámát tekintve a legkisebb, az ország lakosságának megközelítőleg 10%-át alkotja, vagyis 1,5–2 millió fő közé tehető.¹¹

2016 márciusában a szíriai kurd közösség a szíriai polgárháború által teremtett katonai helyzetet kihasználva kikiáltotta az úgynevezett Rodzsava Demokratikus Föderáció – Észak-Szíria (a továbbiakban: *Rodzsava*) nevű entitást, amely a *de facto* autonómia kezdetét jelentette.¹²

Szíriában három olyan – egymástól elszigetelt – enklávéjellelű területet találunk, ahol kurdok élnek többségben. Az *Afrín* nevű terület a török–szíriai határon található, és alapvetően egy a központi régióktól távol eső, marginális helyzetben lévő terület. Miután Törökország 1939-ben Hatay tartományt magához csatolta, Afrín ennek hatására elszigetelődött. A második kurd lakta tartomány *Kobáni*, amely kevert lakosságú, a kurd többség mellett történelmileg arabok és törökök is lakták/lakják a tartományt. A legnépesebb

¹⁰ COLLOMBIER: *i. m.*, 15.

¹¹ David McDOWALL: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London – New York, 2007, 466–467. o.

¹² A *rodzsava* kifejezés nyugatot jelent kurd nyelven. A Rodzsava terület valójában az összefüggő Kurdisztán nyugati fekvésű területeinek elnevezése.

terület a *Dzsazíra*, ahol azonban igen nagy számban él arab kisebbség is. 2011-ben ebben a tartományban mintegy másfél millió lakos élt. A három kurd többségű tartomány azonban – az iraki Kurdisztánnal ellentétben – nem alkot egybefüggő területet, ugyanis az úgynevezett arab övezet (*Arab belt*) közrefogja a kurd területeket. Az összefüggő terület hiányára azért is érdemes felhívni a figyelmet, mert ez egy jövőbeni szíriai politikai rendezés esetén is kétséggé teszi azt, hogy a kurdok egy, az egész észak-szíriai terület egészére kiterjedő autonómiát hozzanak létre. Továbbá említésre méltó tény, hogy a felülről vezérelt arabizációs politika eredményeként az ország nagyvárosaiban jelentős lélekszámú kurd közösségek élnek. Így például Damaszkuszban 300 ezer főre tehető a kurd lakosság száma.¹³

Az Aszad-rezsim és a szíriai kurd közösség: ambivalens viszonyrendszer

A szíriai kurd közösség számára két fontos regionális viszonyítási pont létezett. Az egyik az iraki Kurdisztáni Demokratikus Párt (KDP), amely kezdetben az állam föderális átszervezésében, majd később a függetlenségben látta a kurdkérdés megoldásának a lehetőségét. A másik ilyen regionális modellt a törökországi, 1978-ban létrejött Kurd Munkáspárt (PKK) kínálta, amely a kezdetektől fogva egy erőteljesen baloldali ideológiát képviselt, és gerillatevékenységgel próbálta meg a török államot térdre kényszeríteni. A szíriai kurdok egyértelműen a PKK befolyása alá kerültek, különösen az 1980-as években, ugyanakkor a KDP–PKK regionális ellentét leképeződött a szíriai kurd belpolitikában is.¹⁴

A szíriai Aszad-rezsim, amely 1970-ben került hatalomra, kijátszotta Törökországgal szemben az úgynevezett kisebbségi kártyát, hátországot biztosított az Abdullah Öcalan irányítása alatt álló PKK számára. Törökország és Szíria között történelmileg is meglehetősen fagyos viszony volt jellemző egészen 2010-ig bezárólag, amely mögött – többek között – a Hatay (Alexandretta szandzsák) területi kérdés rendezése is állt. Az Aszad-rezsim a szíriai kurdokra idegenként, külföldiként tekintett, így több százezer kurd lakos még állampolgársággal sem rendelkezett. A mindennapokban ez azt is jelentette, hogy számukra az állam által biztosított olyan szolgáltatások, mint az iskolahálózat vagy az egészségügyi ellátás sem állt rendelkezésre. A hontalan kurd lakosok személyi igazolványában a külföldi (*adzsnaabj*) kifejezés szerepelt, amellyel a kurd közösség egy részét a Baasz párt által képviselt arab nacionalizmus segítségével kvázi kirekesztettek a szíriai nemzetből.¹⁵ 1963-ban a szíriai rendőri alakulatok egyik vezetője a társadalomban meglévő „rosszindulatú dagathoz” hasonlította a szíriai kurd közösséget, amely nagyrészt így kimaradt az 1962-es népszámlálásból.¹⁶

¹³ McDOWALL: *i. m.*, 466–467.

¹⁴ Zeynep KAYA – Matthew WHITING: Sowing Division: Kurds in the Syrian War, *Middle East Policy*, 24. évf., 2017/1, 80–81. o.

¹⁵ Bekir Halhali a kurd közösség lélekszámát két és két és fél millió fő közé teszi, amelyből 350 ezer külföldi, vagyis jelen esetben hontalan, illetve további 250 ezer nem regisztrált. Vö.: Bekir HALHALI: Kurdish Political Parties in Syria: Past Struggles and Future Expectations. In: Emel Elif TUGDAR – Serhun AL (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East*, Springer, Berlin, 2018, 29. o.

¹⁶ Jenna KRAJESKI: What the Kurds Want?, [online], 2015, 90. o. Forrás: Virginia Quarterly Review [2019. 10. 28.]

Ezzel együtt mégis kiemelendő, hogy a rezsim és a kurd közösség között egyfajta ambivalens viszony volt jellemző. A kurdok valójában, ha nem is voltak haszonélvezői az Aszad-rezsimnek, ugyanakkor a rendszer számára nem jelentettek érdemi veszélyt, mint az iszlámista csoportok, amelyeket teljes egészében föld alá kényszerítettek.

Az első nagyobb konfliktusra a rezsim és a kurd közösség között az úgynevezett 2004-es Kámislí incidens keretében került sor. A Dzsazíra tartomány egyik meghatározó kurd lakta települése al-Kámislí, ahol egy arab és egy kurd futballcsapat közötti mérkőzést követően súlyos összecsapásokra, és végső soron ennek eredményeként egy kurd tüntéshullámra került sor. Az incidens kiváltó oka pedig arra vezethető vissza, hogy az arab vendégcsapat szurkolói Szaddám Huszein képével vettek részt a mérkőzésen, amely felhergelte a kurd közösséget. Az al-Kámislí incidens hátterében megemlítendő, hogy egy évvel korábban az Egyesült Államok katonai beavatkozása véget vetett az iraki Szaddám-rezsimnek, amely az iraki kurd közösség számára a *de iure* autonómia felé vezető utat jelentette.

A 2000-es évek másik említésre méltó eseménye, hogy szíriai kurdok egy csoportja 2003-ban megalakította a Demokratikus Egységpártot (*Partiya Yekîtiya Demokrat*, a továbbiakban: PYD), amely az Abdullah Öcalan által támogatott ideológiát, a „demokratikus konföderalizmus” és a „demokratikus autonómia” elveit véli a szíriai állam esetleges politikai átalakulásának alapjaként. A PKK atyjaként számon tartott Öcalan a 2000-es években az amerikai Murray Bookchin libertárius elméletére alapozva fejtett ki a nemzetállam alternatívájaként egy olyan alulról felfelé építkező politikai rendszert, amely az emberek önkéntes társulására alapszik. Meglátása szerint ugyanis a nemzetállam mint olyan a koloniális logika szerint az egyén, illetve közösség alávetettségére épül, miközben a demokratikus konföderalizmus általa képviselt koncepciója az alulról szervezett önkormányzatiság koncepcióját támogatja. Bookchin különbséget tett az athéni és a római modell között. Az utóbbit – amely a modern nemzetállam megfelelője – a centralizált szervezeti struktúrák jellemzik, amelyet elutasít.¹⁷

2005 májusában az észak-iraki Kandilban a Kurdisztáni Népi Kongresszus, az úgynevezett Kongra-Gel (*Kongra Gelê Kurdistan*) harmadik csúcstalálkozásán létrejött a Kurdisztán Népi Konföderáció (*Koma Komalên Kurdistan*, KKK) nevű ernyőszervezet, amelynek a PYD alapító tagja volt. A KKK, amely 2007-ben felvette a Kurdisztáni Közösségek Uniója (*Koma Civakên Kurdistan*, KCK) nevet, kifejezett célja, hogy átültesse a gyakorlatba az öcalani tanokat. A KCK-nak a PYD mellett olyan tagjai vannak, mint a törökországi PKK.¹⁸ Ebből az is következik, hogy a török állam a KCK-ra mint a terroristaszervezetek konglomerátumára tekint.

A PYD a szíriai politikai spektrumon ambivalens viszonyt ápol az Aszad-rezsimmel. A PYD nem csatlakozik az Aszad-rezsimet támadó ellenzéki csoportokhoz sem, ugyanakkor nyíltan felszólal a politikai reformok oldalán egy pragmatikusabb megközelítéssel. A PYD önálló fegyveres alakulattal is rendelkezik, amely a Népvédelmi Erők (*Yekîneyên Parastina Gel*, YPG) nevet kapta. Az YPG létrehozásában kulcsszerepet töltött be a fentiek-

¹⁷ Michael KNAPP – Joost JONGERDEN: Communal Democracy: The Social Contract and Confederalism in Rojava, *Comparative Islamic Studies*, 10. évf., 2016/1, 90. o.

¹⁸ Marianna CHAROUNTAKI: Kurdish policies in Syria under the Arab Uprisings: a revisiting of IR in the new Middle Eastern Order, *Third World Quarterly*, 36. évf., 2015/2, 343. o.

ben említett Kámisli incidens, amely meggyőzte arról a szervezetet, hogy a gerillamozgalom megszervezésével szükség esetén védelmet kell biztosítani a kurdok számára. A szakirodalom azonban kiemeli, hogy tévedés lenne egyenlőségjelet tenni a PYD és az YPG közé, ugyanis utóbbi egy lényegesen heterogénebb csoport, tagjai között például nem kurdokat is találunk, valamint ideológiai pártállásukat tekintve is sokféle elemből tevődik össze.¹⁹ A szíriai kurd belpolitikát megalakulásától kezdve a PYD dominálja, amely meg tudta szólítani a szíriai kurdok tömegeit. Miközben a PYD és a törökországi PKK közé sem szabad egyenlőségjelet tenni, mégis fontos azt is látni, hogy a szíriai kurdok körében kvázi egy Öcalan-kultusz épült ki, amelyben a 2000-es években lefektetett ideológiai nézetei – a nemzetállam alternatíváját kínálni – jelentős vonzerővel bírtak. Az YPG mellett külön megemlítendő a kizárólag nőkből álló katonai brigád, a Női Védelmi Alakulatok (*Yekîneyên Parastina Jin*, YPJ), amely egyes források szerint 20 és 30 ezer fő közötti női harcossal rendelkezik.

A PYD a népszerűségét elsősorban annak köszönhette, hogy a Kámisli incidenst a kurdok politikai mobilizálása végett felhasználta. Külön érdemes felhívni arra a figyelmet, hogy 2000-ben Háfez al-Aszad halálát követően nem sokkal az új elnök, Bassár al-Aszad alatt elindult az úgynevezett damaszkuszi tavasz, amely egyfajta politikai pezsgést hozott Szíria addig zárt életébe. A damaszkuszi tavasz ugyan igen hamar „télbe” váltott át, ugyanakkor a szíriai kurdok helyzetére nagyobb figyelem helyeződött a főként arab földalatti ellenzéki szerveződések részéről.

A kurdkérdés és a szíriai polgárháború

2011 márciusában kezdődtek az Aszad-rezsimmel szembeni tüntetések a jordán határ mentén fekvő Deraa városában. Az arab tavaszként ismert eseménysorozat Szíriában egyszerre eredményezett egy polgárháborút (2012 nyaratól napjainkig), illetve egy a külső szereplők beavatkozásával járó háborút. 2014-ben pedig a Szíriában uralkodó politikai és katonai vákuumhelyzet eredményeként megjelent az Iszlám Állam, amely egészen 2019 tavaszáig összefüggő területet is ellenőrzött a széteső államon belül. A szíriai polgárháború minden szempontból ráirányította a figyelmet a kurd csoportokra, így ehelyütt különösen érdekes azt a kérdést megvizsgálni, hogy hogyan érintette a kurd csoportokat a szíriai felkelés kibontakozása.

A szíriai polgárháború kirobbanásával tehát a közel-keleti transznacionális kurd közösségek elfeledett szereplőkből stratégiai játékosokká váltak. A szíriai események azonban a kurd közösségeket inkább megosztották, semmint az együttműködést erősítették volna. 2011 áprilisában az Aszad-rezsim a kurdok jogainak elismeréseként mintegy 120 ezer embernek biztosított szíriai állampolgárságot. Ezzel a mintegy 300 ezer főre duzzadt, hontalannak tartott szíriai kurd egyharmada hozzájuthatott az állam által biztosított alapvető szolgáltatásokhoz.²⁰ Az Aszad-rezsim ezzel a lépéssel kísérelte meg maga mellé állítani a szíriai kurdokat.

¹⁹ Till F. PAASCHE: Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 78. o.

²⁰ Anne Sofie SCHOTT: *The Kurds of Syria. From the Forgotten People to World-Stage Actors*, Brief, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2017, 15. o.

A szíriai kurdok azonban eltérően látták a polgárháború által kínált helyzetet, így politikailag megosztottak maradtak abban a kérdésben, hogy milyen típusú változásokra van lehetőség és szükség Szírián belül, illetve a Közel-Keleten. 2011-től kezdődően a szíriai kurd közösség két nagy politikai-ideológiai tábor mentén osztható fel. A már korábbiakban említett PYD 2011 decemberében létrehozta az úgynevezett TEV-DEM (*Tevgera Civaka Demokratik, Mozgalom a Demokratikus Társadalomért*) elnevezésű politikai ernyőszervezetet, amely Szíria területi integritását szem előtt tartva, azon belül képzelel egy széles körű autonómia megvalósítását a korábbiakban jelzett demokratikus konföderalizmus elve mentén. A PYD legfőbb ideológiai hátszágát a törökországi PKK mellett a haláláig Dzsalál Talabáni irányítása alatt álló iraki PUK (Kurdisztáni Hazafias Unió, *Patriotic Union of Kurdistan*) jelentette. A PYD egy multietnikus alapú demokratikus társadalom ideáját tűzte zászlajára, amely önmagában túlmutatott a kurd problematika kezelésén. A TEV-DEM nevű szervezettel szemben jött létre 2011. október 26-án a Kurd Nemzeti Tanács (*Kurdish National Council, KNC*), amely egy 17 párt által alapított ernyőszervezet. A KNC alapvetően a Barzáni vezette iraki KDP ideológiai irányítása alatt állt. Barzáni a Kurd Regionális Kormányzat (KRG, *Kurdistan Regional Government*) mintáját, egy a nemzetállam keretein belül megvalósuló, széles körű autonómiával járó föderális struktúra kialakítását állítja példaként a KNC elé.²¹

2012 júliusában az iraki kurdok – közülük is személyesen Musztafa Barzáni – támogatásával a KNC és a TEV-DEM a politikai együttműködésről szóló megállapodást kötött az iraki Erbilben, valamint létrehozták a Kurd Legfelsőbb Bizottságot (*Desteya Bilind a Kurd, DBK*) is. A közeledés háttérében az állt, hogy a kezdeti szíriai tüntetések polgárháborúvá alakultak a közel-keleti államban, az Aszad-rezsim pedig 2012 nyarán váratlanul átadta a kurd területek feletti biztonsági ellenőrzést az YPG, illetve a rendőri erők számára. Az Aszad-rezsim értelemszerűen le volt kötve a felkelők első katonai erejének számító Szabad Szíriai Hadsereggel szembeni fellépéssel, és tehermentesíteni kívánta magát a kurd területek pacifikálásával. Az úgynevezett havleri megállapodás értelmében a kurd Legfelsőbb Bizottság széles jogkörökkel rendelkezett, ugyanis irányítása alá egy egyesített kurd katonai és rendőri erő, valamint egy helyi törvényhozás is tartozott. A kurdkérdés szempontjából előremutató, hogy az ideológiailag eltérő platformon álló pártok – féltetve a közöttük meglévő nézetkülönbségeket – egyesítették erejüket.

Mindez azt jelentette, hogy a szíriai kurdok a politikai és katonai vákuumhelyzetben *de facto* kezükbe vették az irányítást 2012 nyarán. Mindez nagyon hasonlatos az iraki kurdok lehetőségeihez, akik szintén a kaotikus helyzetben ragadták meg a hatalmat, elsőként 1992-ben. A szíriai kurd területek autonómiájának egyik anomáliája, hogy Damaszkusz számos tekintetben fenntartotta szuverenitását Észak-Szíria vonatkozásában. Például a kurd területeken működő kormányhivatalok alkalmazottjai továbbra is Damaszkuszból kapták a fizetésüket, amely jól mutatja, hogy a szíriai kormányzat a föderalizmus koncepciójának minden formáját hivatalosan továbbra is ellenzi.²² Észak-Szíria *de facto* autonómiáját tehát a polgárháború adta helyzet szülte, amelyet azonban a kurd közösségek meg is ragadtak.

²¹ CHAROUNTAKI: *i. m.*, 350.

²² KAYA-WHITING: *i. m.*, 84.

A 2012-es kurd hatalomátvétel gyakorlatilag a kurd belső együttműködés végét is hozta. A Kurd Legfelsőbb Bizottság azokon a kurd területeken vette át a szuverenitással kapcsolatos jogköröket, amelyeken a PYD népszerűségnek örvendett. A KNC több okból is háttérbe szorult. Egyrészt a KNC igyekezete, hogy az Aszad-ellenes szíriai ellenzék keretén belül definiálja magát, sikertelen maradt. A 2011 júliusában Törökországban létrehozott Szíriai Nemzeti Tanács (*Syrian National Council*) elsősorban arab nemzetként definiálta a polgárháborút követő szír állam nemzeti identitását, amellyel kirekesztette az amúgy szövetségesnek tekinthető kurdokat. A KNC politikailag marginalizálódott az Aszad-ellenes szíriai ellenzéken belül.²³ Részenben a fentiek következménye, hogy a kurd területeken élők a KNC valójában nem tudta megszólítani. A 2012-ben kötött kurd megállapodás néhány hónapon belül szétesett, és a PYD a saját ideológiai bázisán látott neki a kurd autonómia, a *Rodzsava* megvalósításának.

A Rodzsava entitás Észak-Szíriában és az Iszlám Állam elleni harc

2012-től kezdődően a polgárháborúval sújtott szír állam katonai és politikai értelemben is dezintegrálódott. Szíria térképe mozaikszerűvé változott, amennyiben területén az Aszad-rezsim mellett radikális iszlámista csoportok (Iszlám Állam, a Nuszra Front, későbbi nevén *Dzsabhat Fatah as-Sám*), a felkelők különféle csoportjai (Szabad Szíriai Hadsereg), valamint Észak-Szíriában a kurd Rodzsava gyakorolt területi szuverenitást.

Fontos látni, hogy a kurdok politikai helyzetét a változó katonai erőviszonyok alapvetően érintették. A PYD és az YPG elsősorban azt tartotta stratégiai céljának, hogy a szuverenitása alá eső három kurd terület (Kobáni, Afrín és Dzsazíra) feletti ellenőrzését fenntartsa. Az YPG 2012 nyarától azonban fokozatosan katonai konfliktusba került több csoporttal is, így többek között az Iszlám Állammal, a Nuszra Fronttal, esetenként a Szabad Szíriai Hadsereggel és egyéb felkelőcsoportokkal is.

A PYD és az iraki kurd közösségek narratívája szerint az elsősorban szunnita arab Iszlám Állam a kurd közösségek megsemmisítésére törekszik. Ez a nézet különösen az iraki jazídi közösségekkel szembeni atrocitások eredményeként terjedt el.²⁴ Egy tanulmány azonban rámutat arra, hogy miután az Iszlám Állam nem etnikai alapon állít szembe közösségeket, hanem elsősorban a muszlim–nem-muszlim dichotómia mentén osztja fel a társadalmat, így a kurdokkal sem ideológiai okok miatt ellenséges a radikális iszlámista csoport. Még ha kis számban is, de az al-Káida és később az Iszlám Állam tagjai között találunk kurd csoportokat. Az Iszlám Állam számos alkalommal felhasználta a kurdokat propagandauzeneteiben is. Így például az egyik videóüzenet az iraki KRG-vel szemben szólítja harcba tulajdonképpen nemcsak a kurdokat, hanem valamennyi muszlimot. Számos üzenet kiemeli, hogy az olyan politikai entitásokkal van probléma, mint a KRG vagy a Rodzsava, miközben a vallásos kurd személyeket védelmébe helyezi a radikális terrorszervezet.²⁵

²³ Christopher PHILLIPS: *The Battle for Syria. International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven – London, 2016, 111. o.

²⁴ Mint ismeretes, az Iszlám Állam 2014 augusztusában mintegy 2000 jazídi vallású emberrel végzett az iraki Szindzsár-hegyekben. A jazídi közösségek egyben etnikai és vallási kisebbségnek is tekinthetők Irakon belül.

²⁵ Aymenn AL-TAMIMI: *The Islamic State and the Kurds: The Documentary Evidence*, [online], *CTC Sentinel*, 10. évf., 2017/8, 33–38. o. Forrás: ctc.usma.edu [2019. 11. 03.]

Az első nagyobb katonai ütközet, amelyben az YPG részt vett, az úgynevezett Rász al-Ajn-i csata volt. Rász al-Ajn a török–szír határ mentén található város, ahol a Nuszra Front támadást intézett az YPG állásaival szemben. A 2012 novemberében kezdődött ütközet – több szakaszban – 2013 júliusáig tartott, végül az YPG stratégiai győzelmével zárult le. Az YPG sikeresen kiűzte a város környékéről a radikális iszlámista csoportokat, illetve a Szabad Szíriai Hadsereget is. A többhónapos csata háttérében Rász al-Ajn városának stratégiai fekvése áll, amennyiben a Törökországból induló – az Aszad-ellenes szíriai felkelőknek fontos – utánpótlási útvonalak mentén található. Az YPG katonai győzelmével megakadályozta, hogy az egyébként fragmentált szíriai felkelő, illetve iszlámista csoportok további pozíciókat szerezzenek.

Az Iszlám Állam 2013-as szíriai térnyerése, majd a Kalifátus 2014-es kikiáltása a szíriai polgárháború stratégiai játékosává alakította a szíriai kurd közösségeket mint nem állami szereplőket (*non-state actors*). Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az Iszlám Állam térnyerése ismételten összehozta a különféle transznacionális kurd szereplőket. Az iraki kurd pesmergák jelentős szerepet töltek be abban, hogy 2014 augusztusában megállították az Iszlám Államnak a KRG területe irányába történő katonai expanzióját. A kurd pesmergákat számos forrás szerint az YPG és az észak-iraki Kandil-hegyekben már az 1990-es évek óta földalatti tevékenységet folytató PKK támogatta katonailag.²⁶

A Musztafa Barzáni vezette KRG a 2014-es iraki eseményeket követően ismételten elérkezettnek látta az időt, hogy tárgyalóasztalhoz ültesse a PYD-t, illetve az általa favorizált KNC-t. Mint ahogy a korábbiakban említettük, a 2012-es úgynevezett havleri megállapodás hatalommegosztásra vonatkozó passzusai nem valósultak meg, ugyanis a KNC a PYD-t a hatalom erőszakos monopolizálásával vádolta. 2014 októberében azonban az úgynevezett dohuki megállapodás új alapokra helyezte a kurd–kurd együttműködést Szíriában, amennyiben a PYD és a KNC közös célként fogalmazta meg az Iszlám Állammal szembeni harcot, valamint rendelkezett a hatalommegosztás kérdéseiről is. Ez utóbbi azonban ismételten kudarcra volt ítélve, ugyanis a PYD kvázi monopolhatalmat gyakorolt a Rodzsava területén.²⁷

A dohuki megállapodás eredményeként egyébként a PYD és a KRG közötti – addig meglehetősen feszült – viszony normalizálódott, és megteremtette az Iszlám Állammal szembeni további közös katonai fellépés lehetőségét. 2014 szeptemberétől ugyanis kezdetét vette a Rodzsava területén található Kobáni ostroma. Egy hónappal később az ISIS Kobáni tartomány több jelentős kurd települését elfoglalta, és százezres nagyságban űzte el onnét a kurd lakosokat, akik többnyire a szomszédos Törökországban találtak menedéket. Kobáni ostroma 2015 márciusával a Rodzsava katonai sikerével ért véget, amelyben nem kis szerepet töltött be az iraki kurd pesmergák és a PKK szárazföldi, valamint az Egyesült Államok légi támogatása.²⁸ Kobáni ostroma azonban nem jelentette azt, hogy a KRG állás-

²⁶ Michael M. GUNTER: Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U. S. and Turkey, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 105. o.

²⁷ Özlem Kayhan PUSANE: How to Profile PYD/YPG as an Actor in the Syrian Civil War: Policy Implications for the Region and Beyond. In: Özden Zynep OKTAV – Emel Parlal DAL – Ali Murat KURŞUN: *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War. The ISIS and YPG Cases*, Springer, 2018, 80. o.

²⁸ PAASCHE: *i. m.*, 85.

pontja felülkerekedett volna a PKK befolyása alatt álló PYD perspektíváján. A KNC így továbbra is marginalizálódott szerepet töltött be a szíriai kurdok életében. Meg kell ugyanakkor említeni, hogy a szíriai polgárháború lezárása végett meghirdetett és az Egyesült Államok, valamint Oroszország támogatását is élvező úgynevezett genfi folyamat keretében a Rodzsavát/PYD-t nem hívták meg a tárgyalóasztalhoz. A KNC ugyanakkor mind a genfi, mind az asztanai tárgyalásokon a kurdkérdés képviselőjeként meghívást kapott.²⁹ A PYD a lokális szinten, a KNC pedig nemzetközi szinten vívott ki magának politikai legitimitációt, így nem zárult le a közöttük fennálló politikai nézetkülönbség. Talán ez utóbbi gondolatot annyiban érdemes árnyalni, hogy éppen Kobáni ostroma bizonyította be a washingtoni döntéshozók számára a PYD fontosságát mint az Iszlám Állam elleni harc egyik meghatározó helyi szereplőjét. Kobáni ostromát követően az észak-szíriai kurd autonóm terület évről évre jelentősen bővült.

Az YPG Iszlám Állam elleni hadműveleteinek eredményeként a Rodzsava területe 2015-re összefüggő területté vált. A PYD/YPG az Iszlám Állam elleni harcot belső és külső pozíciójának javítására használta fel. A szervezet kifejezett célja volt, hogy kész helyzetet, *fait accompli* teremtsen azáltal, hogy az eredetileg kurdok lakta területeknél jóval nagyobb területet helyez ellenőrzése alá. Mint ahogy a korábbiakban említett tettünk róla, a szíriai kurd többségű területek három, egymástól földrajzilag elszigetelt enklávéból tevődnek össze. Az YPG-nek a katonai erejét felhasználva sikerült elérnie, hogy a saját hatalma alatt kvázi egyesítse Észak-Szíriát. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Rodzsava területén számos nem kurd etnikai kisebbség élt.

Az Iszlám Állam és más radikális szervezetek veszélyeztették a Rodzsava mint politikai entitás létét, ami ezzel párhuzamosan jelentős fejlődésen ment keresztül. 2014. január 29-én megszületett a Rodzsava alkotmányaként számon tartott társadalmi szerződés dokumentuma, amely lefektette a különféle kisebbségek együttélésének szabályait.³⁰ A társadalmi szerződés minden tekintetben egy progresszív dokumentumnak nevezhető, amely láthatóan túlmutat azon a szándékon, hogy mindössze a kurd népcsoport érdekeit, illetve jogait védje. A karta már az elején leszögezi Dzsazíra tartomány multietnikus voltát, és rendelkezik a kantonális berendezkedés politikai alapelveiről is. Ennek értelmében az autonóm terület választott törvényhozással rendelkezik, illetve az egyes kantonok élén kormányzók állnak. A Rodzsava egyetlen legális katonai ereje az YPG, az úgynevezett Aszajis pedig a rendőri funkciót látja el. A dokumentum a női egyenjogúsítást tűzi ki célként, amennyiben a női kvóta igen magas arányát tekinti kötelezőnek. Az alaptörvény a korábbiakban említett öcalani víziót kísérelte meg átültetni a gyakorlatba. Például szakít azzal a bevett megközelítéssel, amely az állampolgár – állam kettőségéből indul ki, és ehelyett egy adott területen, bizonyos normák szerint együtt élő közösségekről beszél. A döntéshozatal legalsóbb szintjei az úgynevezett kommunák, amelyek vonatkozásában minimálisan 40%-os női kvótát kell figyelembe venni.³¹

²⁹ PUSANE: *i. m.*, 80.

³⁰ Charter of Social Contract. Self-rule in Rojava, [online], 2014. 01. 29. Forrás: peaceinkurdistancampaign.com [2019. 11. 03.]

³¹ KNAPP–JONGERDEN: *i. m.*, 100.

A látszólag demokratikusnak tűnő dokumentum tehát semmilyen formában nem monopolizálja a PYD politikai szerepét, különös tekintettel arra, hogy választások megtartásáról rendelkezik. Az Iszlám Állam által intézett katonai kihívás következtében azonban a választásokat több ízben elhalasztották. A Rodzsava berendezkedése – az alapidokumentumban jelzett szándékok ellenére – sem tekinthető demokratikusnak, ugyanis az ellenzéki szervezetek a PYD meglehetősen autoritárius vonásai miatt kiszorultak a Rodzsava irányításából. Az emberi jogi szervezetek különösen problémaként említik a Rodzsava területén élő nem kurd csoportok – mindenekelőtt az arab kisebbség – helyzetét. Ez utóbbi főleg azért érzékeny, mint ahogy említésre került, mivel a PYD a kurd többségű településekhez képest lényegesen nagyobb területet helyezett a szuverenitása alá. Miután az Aszad-rezsim erőteljes arabizációs politikát hajtott végre az 1970-es évektől kezdve, így az arab–kurd etnikai ellentét manifesztálódott. 2012 után több földbirtokviszályt jegyeztek fel a szervezetek, amelynek keretében kurdok kérdőjelezték meg az arab családok tulajdonjogát. Mindenképpen pozitív, hogy a Rodzsava beengedte területére az emberi jogi szervezeteket, a *Human Rights Watch* például 2014-ben több mint 100 oldalas jelentést készített az észak-szíriai kurd autonóm területen az emberi jogok helyzetéről. Miközben a szervezet dicséri a társadalmi szerződést, aközben megállapítja, hogy például a KNC-hez tartozó politikusokat vád nélkül letartóztatták, bírálja továbbá az Aszajisnak a politikailag aktív ellenzéki szereplőkkel szembeni túlkapásait. A legfőbb kritika azonban a gyermekkatonaság tényével kapcsolatos, amely szerint az YPG kiskorúakat soroz be a tagjai közé.³²

A korábbiakban említett Iszlám Állam elleni közös harc, amelyben nemcsak kurdok vettek részt, megalapozta a további együttműködés lehetőségét. 2015 októberében az YPG bázisára alapozva, ugyanakkor számos nem kurd katonai milícia támogatásával megalakult a Szíriai Demokratikus Erők (*Syrian Democratic Forces*, SDF) nevű ernyőszervezet. Az SDF fő erejét az YPG hadereje adja, ugyanakkor a tagok között arab, asszír, türkmén és egyéb helyi katonai csoportokat találunk. A multietnikus haderő legfőbb céljának az Iszlám Állam visszaszorítását tekintette. Az SDF politikai szárnya a Szíriai Demokratikus Tanács (*Syrian Democratic Council*, *Konseya Demokratik a Sûriyê*, SDC), amely Szíria föderális átalakítását tekintette stratégiai céljaként.

2016 márciusa egy fontos fordulópontnak tekinthető a Rodzsava életében, ugyanis a területi gyarapodás kikényszerítette a 2014-es társadalmi szerződés újragondolását. 2016-ban a Rodzsava nevet változtatott, és felvette az Észak-Szíria Demokratikus Föderációja nevet. Emellett az SDC új alkotmányt fogadott el, amely még inkább túlmutat a nemzetállami kereteken, és a föderalizmust mint elvet vezet be. Az Aszad-rezsim kezdettől fogva elutasította az észak-szíriai kurd autonómiát, és annak létét a nemzeti integritás megsértésének tekintette. Az új alkotmány értelmében az Észak-Szíriai Demokratikus Föderációt alkotó három kantonban helyi szintű választásokat is tartottak, amelyek legitimitását az Aszad-rezsim megkérdőjelezte.³³

³² Under Kurdish Rule. Abuses in PYD-run Enclaves of Syria, [online], 2014. Forrás: Human Rights Watch [2019. 11. 03.]

³³ Joost JONGERDEN: Governing Kurdistan: Self-Administration in the Kurdistan Regional Government in Iraq and the Democratic Federation of Northern Syria, *Ethnopolitics*, 18. évf., 2019/1, 61–75. o.

A regionális/globális szereplők és a kurdkérdés Szíriában

A szíriai kurdok politikai helyzetére két globális szereplő – az Egyesült Államok és Oroszország –, valamint két regionális aktor – Törökország és Irán – gyakorol(t) befolyást. A következő részekben röviden áttekintjük azon szempontokat, amelyek az egyes szereplők – néha meglehetősen komplex – érdekviszonyait meghatározzák.

Törökország

A török állam Szíria-politikájának áttekintése meghaladja jelen dolgozat kereteit. A 2011-ben kirobbant szíriai polgárháború a földrajzi közelség kapcsán biztonsági kihívást generált a török állam számára. Törökország három szinten kísérelte meg befolyásolni a szíriai eseményeket. 1. Kezdetől fogva diplomáciailag szembeszegül az Aszad-rezsimmel. 2. Politikailag megszervezi az Aszad-ellenes erőket. 3. A kurdkérdés vonatkozásában lefekteti azt az alapelvet, hogy Ankara nem látja szívesen Szíria, illetve a térség határainak újrarajzolását, amely esetlegesen egy kurd autonómia kialakulásához vezet.³⁴

Ankara a PKK és a KDP közötti regionális rivalizálásban egyértelműen a Musztafa Barzáni vezetete szervezet mögé állt. Erdoğan miniszterelnök a 2010-es években meglepően jó viszonyt alakított ki mind politikailag, mind gazdaságilag a bagdadi kormánnyal szembehelyezkedő, Musztafa Barzáni irányítása alatt álló KRG-vel. Ez egyben azt is jelentette, hogy Törökország a PYD–KNC rivalizálásában az utóbbit támogatta, és megkísérelte bevonni a szervezetet az Ankara által szervezett szíriai politikai ellenzék tevékenységébe. Törökország, miközben az Aszad-rezsimmel szemben lépett fel, aközben a Rodzsava létrejöttét árgus szemmel figyelte. Szalih Muszlim, a PYD politikai vezetője több alkalommal is járt Törökország területén, és kifejezte együttműködési szándékát. Ankara 2014–2015 fordulójára jelentős dilemmával szembesült a szíriai helyzet kapcsán, ugyanis egyszerre tekintette ellenségnek az ISIS-t és a PKK befolyása alatt álló YPG-t is. Ráadásul Törökországban felbomlott az a kurd békefolyamat, amely a hatalmon lévő AKP párt egyik nagy politikai vívmánya volt. Törökország abban érdekelt volt, hogy az egymással szemben harcoló két ellenfele – az ISIS és az YPG – meggyengítse egymást.³⁵ A katonai erőviszonyok azonban nem feltétlenül Törökország számításai szerint alakultak. A dilemma elsőként Kobáni 2014–2015-ös ostroma kapcsán manifesztálódott, amennyiben Ankara döntési helyzet elé került, hogy engedélyezi-e a PKK és a KRG szíriai kurdoknak nyújtott katonai támogatását. Mint ismeretes, Törökország átengedte a határán ezeket a csoportokat, a szíriai kurd menekülteket pedig beengedte a török állam területére. Ankara ugyanakkor nem nézhetett tovább tétlenül a Rodzsava politikai fejlődését, mindenekelőtt azt a területi expanziót, amely fokozatosan fajt accomplit teremtett Észak-Szíriában. Így Törökország nyíltan a PYD és az YPG ellen fordult, az utóbbit is terrorszervezetként definiálva. Ankara már 2012-től nyíltan hangoztatta, hogy Észak-Szíriában egy, a humanitárius szempontokat figyelembe vevő úgynevezett pufferezónát kellene kialakítani. Ehhez az ENSZ és a nemzetközi

³⁴ Asli S. OKYAY: Turkey's post-2011 approach to its Syrian border and its implications for domestic politics, *International Affairs*, 93. évf., 2017/4, 835. o.

³⁵ Michael M. GUNTER: The Kurdish Issue in Turkey: Back to Square One? *Turkish Policy Quarterly*, 14. évf., 2016/4, 81. o.

közösség támogatását is próbálta megnyerni. Az esetleges humanitárius zóna létrehozása megakadályozhatta volna egy összefüggő, a kurd Rodzsava ellenőrzése alatt álló terület létrejöttét. Miután a zóna nem jött létre, a kurdok pedig a török figyelmeztetések ellenére átlépték az Eufrátesz folyó nyugati partját, Ankara 2016 augusztusában a katonai beavatkozás mellett döntött. Az Eufrátesz Pajzs néven elkeresztelt hadművelet taktikai célja a Rodzsava ellenőrzése alatt álló Manbijdzs városának török szuverenitás alá helyezése volt.³⁶ Erdoğan több nyilatkozatában jelezte, hogy – török perspektívából nézve – a katonai beavatkozás egyszerre tűzi ki célként az ISIS, illetve az ugyancsak terroristaként bélyegzett YPG térdnyerésének megakadályozását. A szíriai kurdkérdés dinamikája meglehetősen komplex, hiszen ebben az időszakban a fokozódó orosz katonai beavatkozás eredményeként megerősödő Aszad-rezsim is felvette a harcot az YPG térdnyerésével szemben. Ankara és Damaszkusz között tehát érdekegyezőség áll fenn a kurd autonóm törekvések háttérbe szorítása kapcsán, ugyanis mindkét állam úgy érezte, hogy a kurd törekvések sértik Szíria területi integritását. A 2016-tól megromló orosz–török viszony kapcsán Moszkva, ha nem is nyilvánosan, de kijátszotta a kurd kártyát Ankarával szemben. A török kormány ezért is érezte stratégiai kihívásnak a kurdkérdés rendezését Szíriában. A 2017 tavaszáig tartó hadművelet eredményeként az YPG visszavonult az Eufrátesz folyó keleti partjára.

A török katonai beavatkozás második szakasza az Olajfaág Hadművelet keretében indult 2018 januárjában, és céljának az YPG kiűzését tartotta Afrín tartományból. A török hadsereg márciusban elfoglalta Afrín városát is, ezzel jelentős vereséget mérve az YPG-re. Az Aszad-rezsim több ízben Szíria szuverenitásának megsértéseként jellemezte a török katonai beavatkozást, és annak felhagyására szólította fel a szomszédos államot. Törökország az afríni beavatkozással megakadályozta az összefüggő területi entitás létrejöttét.

A török katonai beavatkozás harmadik szakasza a 2019 októberében zajló „Béke Forrása” nevű hadművelet, amelynek célja, hogy a szíriai–török határ mentén létrejöjjön egy biztonsági zóna, amely – többek között – a törökországi szír menekültek visszatelepítésének a célját is szolgálja. A katonai beavatkozás előzménye, hogy Trump elnök 2019 októberében bejelentette az amerikai katonáknak Szíriából való visszavonását. A nemzetközi közösség kritikáját kiváltó beavatkozás elérte a célját, ugyanis Oroszország megállapodott Törökországgal arról, hogy az SDF 30 km-es sávban elhagyja a török–szír határt, továbbá számos további település török (és ennek következtében az általa támogatott szíriai felkelők) ellenőrzése alá került.

Oroszország

Miközben Oroszországot elsősorban az Aszad-rezsim támogatójaként tartjuk számon, aközben az Oroszország, Irán és Törökország közreműködésével zajló úgynevezett asztanai folyamat keretében maga terjesztette elő azt az alkotmánytervezetet, amely Szíria föderális alapon való átszervezését javasolja.³⁷ Mint ismeretes, a három – az asztanai folyamatban – részt vevő állam eltérő állásponton van a szíriai polgárháború kérdésében.

³⁶ Aaron STEIN: Reconciling U.S.–Turkish Interests in Northern Syria, [online], 2017. Forrás: Council on Foreign Relations [2019. 11. 03.]

³⁷ SCHOTT: *i. m.*

Míg Oroszország és Irán elsősorban az Aszad-rezsim oldalán kötelezte el magát, addig Törökország egyértelműen a Szabad Szíriai Hadsereg és számos esetben egyéb felkelőcsoportok támogatója. A kurdkérdés vonatkozásában azonban Törökország és Irán álláspontja hasonló, megakadályozni Szíria föderális átalakítását és egy autonóm terület létrejöttét. Moszkva számára önmagában a szíriai kérdés nem stratégiai prioritás, ugyanakkor egy globális játéknak a része, amelyben Oroszország fő ellenfele az Egyesült Államok és nem a regionális hatalmak. Washington a 2015-ös Kobáni győzelmet követően egyértelműen stratégiai partnerként tekint az SDF-re, illetve az YPG-re, és egészen az Iszlám Állam 2019. márciusi kiűzéséig katonai támogatásban is részesítette. Az orosz–török kapcsolatokban egy egyértelmű normalizálódás következett be különösen 2017-től kezdve, így Moszkva engedékenyebbé vált Törökország katonai beavatkozásaival kapcsolatban. Oroszország számára tehát valójában nem prioritás a kurdkérdés kezelése, ugyanakkor, ha nemzeti érdekei úgy kívánják, eszközként használják egyik vagy másik hatalommal szemben. 2016 februárjában például a Rodzsava első külképviselét Moszkvában nyithatta meg, amely negatív üzenetet hordozott Törökország számára.³⁸ Oroszország a kurdkérdés vonatkozásában közvetítő szerepet tölt be. Mint láthattuk legutóbb a 2019. októberi beavatkozás keretében Oroszország egyeztetett az SDF és Törökország között.

Irán

Az Iszlám Köztársaság több szempontból is óvatosan szemléli a szíriai kurdkérdés fejlődését. Egyrészt Teheránt zavarja, hogy az általa támogatott Aszad-rezsim politikai legitimitását megkérdőjelezi a Rodzsava létrehozása. Másrészt Teherán az iráni Kurdisztáni Szabad Élet Pártjával (*Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê*, PJAK) szemben vívott hadjáratának szemüvegén keresztül interpretálja a Rodzsava kérdését. Teherán negatív álláspontját befolyásolja az a tény, hogy PJAK része a PKK befolyása alatt álló KCK nevű ernyőszervezetnek. Irán számára a kurdkérdés kapcsán az elsődleges figyelem a KRG területén 2017 szeptemberében lezajlott függetlenségi referendumra helyeződött, amely Teherán rosszallását és a határ lezárását váltotta ki. A 2018-ban Irán területén zajló tüntetéshullám keretében helyi kurd csoportok is utcára vonultak, hogy szolidaritásukat fejezzék ki az afríni török beavatkozással kapcsolatban.³⁹ Irán elsősorban attól tart, hogy kiújul a PJAK és a kormányzat között dúlt korábbi fegyveres szembenállás. Irán és Törökország álláspontja hasonló a szíriai kurdok autonómiájával kapcsolatban.

Egyesült Államok

Habár az Egyesült Államok mindössze 2000 fős katonai kontingenssel van jelen Szíria területén, azonban emellett 2014 szeptembere óta koordinált légitámadásokat hajtott végre az Iszlám Állam állásaival szemben. Washington katonai stratégiáját főként a Szabad Szíriai Hadsereg támogatására építette fel, ugyanakkor különösen Kobáni ostromától kezdve természetes

³⁸ PHILLIPS: *i. m.*, 222.

³⁹ Olivier GROJEAN: The Kurdish Question in the Middle East: Regional Dynamics and Return to National Control. In: *IEMed Mediterranean Yearbook 2018*, IEMed, Barcelona, 2018, 265–268. o.

szövetségesevé vált a PYD-nek, illetve az SDF-nek. Az Egyesült Államok és az SDF koalíciójára épülő katonai stratégia olyannyira sikeres volt, hogy 2018-ra az Iszlám Állam által ellenőrzött területek 60%-át szabadította fel.⁴⁰ Mindez azonban kielezte az amúgy is meglehetősen problematikus amerikai–török kapcsolatokat, ugyanis a Trump-adminisztráció a kurd katonai egységek nyílt támogatásáról döntött. 2019 márciusára az SDF-nek sikerült kiűznie az Iszlám Állam maradék egységeit Kelet-Szíria területéről, és ezzel az Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció által ellenőrzött területeket megnövelni. A konfliktushelyzet mellett azonban ki kell emelni, hogy éppen amerikai, török és szíriai kurd együttműködésre épült a Manbijdzs térség újjáépítésének kezdete.⁴¹

A Trump-adminisztráció azonban – az Iszlám Állam felett aratott katonai győzelemmel párhuzamosan – 2018 decemberében bejelentette, hogy fokozatosan kivonja a mintegy 2000 főt számláló kontingensét Szíria területéről. A döntés – egyes vélemények szerint – alapvetően érintheti a szíriai katonai erőviszonyokat, mindenekelőtt az Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció helyzetét. Az amerikai diplomácia háttérscsatornákon keresztül garanciát kért Törökországtól, hogy Ankara ne rohanja le katonailag az YPG-t. Ebben a helyzetben a szíriai kurdok az ISIS elleni harcok lelassításával próbáltak meg válaszolni, azonban jelen sorok írásakor Szíria egész területe felszabadult az Iszlám Állam ellenőrzése alól. A Rodzsava számára nem kínálkozik más lehetőség, mint szorosabbra fűzni kapcsolatait az Aszad-rezsimmel, illetve külső partnereivel, mindenekelőtt Oroszországgal.⁴² 2019 februárjában az YPG és az Aszad-rezsim megállapodott, hogy közösen veszik fel a harcot Törökország afríni hadműveletével szemben. Mindez igazolja azt a feltételezést, hogy a magára hagyott kurd csoportok kénytelenek kiegyezni a rezsimmel és támogatóival.

Konklúzió

2019 októberében Trump elnök bejelentette az Észak-Szíriában maradt mintegy 1000 amerikai katona kivonását. Mint korábban a tanulmány utalt rá, az amerikai kivonulás 2018 decemberében merült fel, azonban az érzékeny észak-szíriai helyzet következtében a Pentagon lassabban hajtotta végre az utasítást. Az Iszlám Állam katonai legyőzésével az Egyesült Államok fizikailag kivonul Szíriából, amely a PYD számára kifejezetten negatív következményeket tartogat. Az amerikai kivonulás elsősorban Oroszország és ezzel egyidejűleg az Aszad-rezsim pozícióit erősíti. Egy esetleges szíriai politikai rendezéssel kapcsolatos bármilyen egyeztetés Moszkva kezébe került.

Törökország az amerikai bejelentéssel lényegében párhuzamosan, október 9-én megindította az észak-szíriai katonai offenzíva harmadik szakaszát, a Béke Forrása hadműveletet, amelynek célja a török–szír határ mentén egy úgynevezett pufferzóna kialakítása. Törökország már régóta várt az újabb beavatkozás pillanatára, amely egyszerre szorítja távolabbra az SDF erőit a török határtól, miközben alkalmat teremt a Törökországban lévő mintegy 3,6 millió szíriai menekült fokozatos visszatelepítésére. Törökország ezzel

⁴⁰ Robert S. FORD: Keeping Out of Syria. The Least Bad Option, *Foreign Affairs*, 2017/November/December, 19. o.

⁴¹ FORD: *i. m.*, 20.

⁴² Jonas PARELLO-PLESNER: Post-Conflict Stabilization in Syria and the Potential Impact of U.S. Military Withdrawal, [online], 2018, Hudson Institute. Forrás: hudson.org [2019. 11. 03.]

továbbra is a Rodzsava egységes területét kívánja minél inkább felszabdalni és akár az etnikai arányokat is megváltoztatni Észak-Szíria területén. A török beavatkozás igen negatív visszhangot váltott ki az Egyesült Államok és az Európai Unió területén is. Trump a török gazdasággal szembeni szankciós politikával kísérelte meg megfékezni a török katonai offenzívát. „Teljesen felkészült vagyok, hogy gyorsan elpusztítsam Törökország gazdaságát, ha a török vezetők folytatják ezt a veszélyes és destruktív politikát.” – reagált Trump a török beavatkozásra.⁴³ Október 17-én az Egyesült Államok és Törökország megállapodott a tűzszünetben, amely szerint a határ mentén kialakított 32 km-es biztonsági zónát az SDF harcosai 120 órán belül elhagyják, és feloldják az amerikai szankciókat. Ezt követően pedig a közvetítő szerepében feltűnt Oroszország is megállapodott a török vezetéssel, hogy november 1-jétől közösen fogják ellenőrizni a határmenti biztonsági sávot. A katonai beavatkozással lényegében Ankara elérte a célját, amennyiben sikerült újabb területek feletti ellenőrzést kialakítani Észak-Szíriában.

Az SDF az amerikai kivonulás és a török beavatkozás közepette az Aszad-rezsimhez fordult és kvázi segítséget kért, hogy akadályozza meg a török előrenyomulást. A PYD és annak katonai egységei kifejezetten úgy érezték, hogy a fő szövetségésüknek tartott Egyesült Államok elárulta őket. Oroszország pedig elsősorban közvetítő szerepet vállal, ugyanakkor nem vállalja fel az észak-szíriai kurdok céljait. Egy érdekes következménye a 2019. októberi török beavatkozásnak, hogy az SDF börtöneiben lévő ISIS-harcosok egy része szabadlábra került. Egyes vélemények szerint az SDF eszközként használta a török beavatkozással szembeni prevenció végett a terroristákat. Külön hozzátartozik a képhez, hogy a török beavatkozás következtében mintegy 300 ezer fő hagyta el lakhelyét, ezzel ismételtelen hozzájárulva a menekültprobléma felerősítéséhez.

A tanulmány célja az volt, hogy rámutasson arra a folyamatra, amelynek keretében a szíriai kurdok elfeledett közösségből stratégiai játékosává váltak a 2011-ben kirobbant szíriai tüntetéssorozatot követően. Az Iszlám Állam és más radikális szervezetek elleni harcot, amelyben a szíriai kurdokat az Egyesült Államok támogatta, arra használták fel, hogy saját pozícióikat erősítsék. Miközben a PYD ideológiája ellentétes a föderalizmus logikájával, hiszen az Szíriának a demokratikus konföderalizmus elvére épülő átalakítását tűzi ki célként, paradox módon mégis az általuk ellenőrzött területen kialakult autonómia, a Rodzsava fennmaradásán tevékenykedtek. A tanulmány egy másik fő megállapítása, hogy jelenleg ugyan a PYD dominálja az észak-szíriai kurd diskurzust, ugyanakkor a közösség politikai értelemben megosztott. Az Iszlám Állam fokozatos katonai legyőzésével azonban a PYD stratégiai játékosból ismételtelen az elfeledett közösség irányába halad, ugyanis sem a globális szereplők, sem a regionális aktorok nem kívánják előremozdítani a föderalizmust, sem az öcalani eszmékre építkező Rodzsava-konceptiót. Ebben a küzdelemben a PYD számára két viszonyítási pont maradt rövid távon: az egyiket Oroszország képviseli, a másikat pedig az Aszad-rezsim. Egyik sem támogatja azonban maximálisan a PYD, illetve az SDF törekvéseit.

⁴³ Statement from President Donald J. Trump Regarding Turkey's Actions in Northeast Syria, [online], 2019. 10. 14. Forrás: White House [2019. 11. 03.]

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AHRAM, Ariel I. – LUST, Ellen: The Decline and Fall of the Arab State, *Survival*, 58. évf., 2016/2, 7–34. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/00396338.2016.1161897>
- AL-TAMIMI, Aymenn: The Islamic State and the Kurds: The Documentary Evidence, [online], *CTC Sentinel*, 10. évf., 2017/8, 33–38. o. Forrás: ctc.usma.edu [2019. 11. 03.]
- CHAROUNTAKI, Marianna: Kurdish policies in Syria under the Arab Uprisings: a revisiting of IR in the new Middle Eastern Order, *Third World Quarterly*, 36. évf., 2015/2, 337–356. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/1436597.2015.1015786>
- Charter of Social Contract. Self-rule in Rojava, [online], 2014. 01. 29. Forrás: peaceinkurdistancampaign.com [2019. 11. 03.]
- COLLOMBIER, Virginie (ed.): Armed Conflicts and the Erosion of the State, [online], *MENARA Working Paper*, 2018/22. Forrás: menaraproject.eu [2019. 09. 25.]
- DURAC, Vincent: The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, IEMed, Barcelona, 2015. Forrás: iemed.org [2019. 10. 28.]
- FORD, Robert S.: Keeping Out of Syria. The Least Bad Option, *Foreign Affairs*, 2017/November/December, 16–22. o.
- GAUB, Florence: State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East. In: KAMEL, Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 51–65. o.
- GAUSE III, F. Gregory: Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War, [online], *Brookings Doha Center Analysis Paper*, 2014/11, 1–33. o. Forrás: brookings.edu [2019. 09. 25.]
- GROJEAN, Olivier: The Kurdish Question in the Middle East: Regional Dynamics and Return to National Control. In: *IEMed Mediterranean Yearbook 2018*, IEMed, Barcelona, 2018, 265–268. o.
- GUNTER, Michael M.: Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 102–111. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12116>
- GUNTER, Michael M.: The Kurdish Issue in Turkey: Back to Square One? *Turkish Policy Quarterly*, 14. évf., 2016/4, 77–86. o.
- HALHALLI, Bekir: Kurdish Political Parties in Syria: Past Struggles and Future Expectations. In: TUGDAR, Emel Elif – AL, Serhun (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East*, Springer, Berlin, 2018, 27–53. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-53715-3_2
- JONGERDEN, Joost: Governing Kurdistan: Self-Administration in the Kurdistan Regional Government in Iraq and the Democratic Federation of Northern Syria, *Ethnopolitics*, 18. évf., 2019/1, 61–75. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525166>
- KAUSCH, Kristina: Proxy Agents: State and Non-State Alliances in the Middle East. In: Kamel, Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, Istituto Affari Internazionali, Edizioni Nuova Cultura, Rome, 2017, 67–83. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1347250>
- KAYA, Zeynep – WHITING, Matthew: Sowing Division: Kurds in the Syrian War, *Middle East Policy*, 24. évf., 2017/1, 79–91. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12253>
- KNAPP, Michael – JONGERDEN, Joost: Communal Democracy: The Social Contract and Confederalism in Rojava, *Comparative Islamic Studies*, 10. évf., 2016/1, 87–109. o. DOI: <https://doi.org/10.1558/cis.29642>
- KRAJESKI, Jenna: What the Kurds Want?, [online], 2015, 86–105. o. Forrás: *Virginia Quarterly Review* [2019. 10. 28.]
- MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London – New York, 2007.
- OKYAY, Asli S.: Turkey's post-2011 approach to its Syrian border and its implications for domestic politics, *International Affairs*, 93. évf., 2017/4, 829–846. o. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iix068>
- PAASCHE, Till F.: Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation, *Middle East Policy*, 22. évf., 2015/1, 77–88. o. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12114>
- PARELLO-PLESNER, Jonas: Post-Conflict Stabilization in Syria and the Potential Impact of U.S. Military Withdrawal, [online], 2018, Hudson Institute. Forrás: hudson.org [2019. 11. 03.]
- PHILLIPS, Christopher: *The Battle for Syria. International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven – London, 2016. DOI: <https://doi.org/10.12987/yale/9780300217179.001.0001>

- PUSANE, Özlem Kayhan: How to Profile PYD/YPG as an Actor in the Syrian Civil War: Policy Implications for the Region and Beyond. In: OKTAV, Özden Zeynep – DAL, Emel Parlal – KURŞUN, Ali Murat: *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War. The ISIS and YPG Cases*, Springer, 2018, 73–90. o. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-67528-2_4
- SAYIGH, Yezid: Hybridizing Security: Armies, Militias, and Constrained Sovereignty, [online], 2018. 10. 30. Italian Institute for International Political Studies. Forrás: ispionline.it [2019. 10. 28.]
- SAYIGH, Yezid: The Crisis of the Arab Nation State, [online], 2015. 11.19. Forrás: carnegie-mec.org [2019. 09. 25.]
- SCHOTT, Anne Sofie: *The Kurds of Syria. From the Forgotten People to World-Stage Actors*, Brief, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2017.
- Statement from President Donald J. Trump Regarding Turkey's Actions in Northeast Syria, [online], 2019. 10. 14. Forrás: White House [2019. 11. 03.]
- STEIN, Aaron: Reconciling U.S.–Turkish Interests in Northern Syria, [online], 2017. Forrás: Council on Foreign Relations [2019. 11. 03.]
- Under Kurdish Rule. Abuses in PYD-run Enclaves of Syria, [online], 2014. Forrás: Human Rights Watch [2019. 11. 03.]